

Tomaszewski, Jerzy

„Příběh generalá Lukase”, Jiří Friedl, Přerov 2002 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 95/3, 418-419

2004

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

s. 21–55). Brak ujęć statystycznych w niczym nie umniejsza przyjemności płynącej z lektury „The Victorian Underworld”, pozostawia jednak uczucie pewnego niedosytu. Nie ulega bowiem wątpliwości, że obraz wiktoriańskiego marginesu wiele by zyskał, gdyby Thomas zechciał odwołać się do znakomitych zestawień liczbowych przedstawionych przez Vica A. C. G a t r e l l a i Thomasa B. H a d d e n a w artykule „Criminal statistics and their interpretation” (w: „Nineteenth-century society. Essays in the use of quantitative methods for the study of social data”, red. E. A. W r i g l e y, Cambridge 1972, s. 336–396). Tym bardziej że ich analizy ujawniają interesujące zjawiska — takie jak np. względny spadek liczby rejestrowanych w Wielkiej Brytanii w drugiej połowie XIX w. przestępstw — do których w pracy o wiktoriańskim świecie kryminalnym warto by się ustosunkować. Niedosytowi wywołanemu powyższym brakiem towarzyszy też niepokój związany z faktem, że długie partie pracy Thomasa wykazują zbyt dużą zależność od jednego tylko źródła. Nawet kiedy jest to źródło tak fundamentalne, jak „London Labour and London Poor” Henry’ego M a y h e w a z lat 1861–1862, rodzi to obawy, że pisane tą metodą rozdziały (1 i 2) mogą odtwarzać dość jednostronny obraz interesujących autora zjawisk. Z zarzutem tym wiąże się niestety inny — ten mianowicie, że w swych dociekaniach Donald Thomas niezwykle rzadko opuszcza grunt londyński. Londyn do tego stopnia zdominowuje pracę, że niewiele brakuje by zasugerować, iż winna ona nosić tytuł *Victorian London’s Underworld*.

Zastrzeżenia te należałoby uznać za bardzo poważne, gdyby przyjąć, że intencją autora było uczynienie z „The Victorian Underworld” najnowszego kompendium wiedzy o patologjach epoki wiktoriańskiej. Tak jednak nie jest. Książka Thomasa — nie lekceważąc wymogów stawianych akademickim monografiom — nosi wiele cech mądrej popularyzacji. Autor nie jest, rzecz jasna, wyłącznie popularyzatorem, czego dowodem są interesujące i samodzielne analizy źródeł, na jakich opiera sporą część swych wniosków i twierdzeń. Dobór tych źródeł zdradza wszak pewną dowolność, wskazującą na to, że z dwójki realizowanych celów dla Thomasa ważniejsza była raczej barwność opisu niż jego kompletność. Nie ma w tym nic nagannego — tym bardziej że przewodnikiem po świecie wiktoriańskiego marginesu jest autor nie tylko zajmującym, ale i kompetentnym. Dla fascynatów poruszanej przezeń problematyki „The Victorian Underworld” stanowić więc może dobry wstęp do dalszych, szczegółowych już lektur.

Krzysztof Marchlewicz
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
Instytut Historii

Jiří F r i e d l, *Příběh generála Lukase*, Nakladatelství Šárka, Přešov 2002, s. 205.

Nazwisko generała Karla Lukasa, pułkownika armii czechosłowackiej zamordowanego w śledztwie, awansowanego do stopnia generała *in memoriam* w 1992 r., jest w Polsce raczej nieznaną, poza nielicznymi historykami interesującymi się wojskowymi dziejami drugiej wojny światowej. Tym bardziej warto zwrócić uwagę na tę książkę, która przedstawia zarówno przebieg kariery tego oficera od czechosłowackich legionów w Rosji podczas pierwszej wojny światowej, przez działalność w armii niepodległej Republiki Czechosłowackiej, udział w zagranicznym ruchu oporu w latach 1939–1945, krótką służbę wojskową po odbudowie Czechosłowacji, aż do przeniesienia w stan spoczynku i uwięzienia na podstawie fałszywych oskarżeń oraz śmierci w więziennym szpitalu. Biografia generała Lukasa symbolizuje dramatyczne losy wielu oficerów czeskich i słowackich, którzy służbę wojskową rozpoczęli podczas pierwszej wojny światowej lub krótko po niej już w Republice Czechosłowackiej, rozgrywające się na tle burzliwej historii środkowej Europy XX w.

Autor wykorzystał przede wszystkim archiwa czechosłowackie, zarówno centralne (Centralne Archiwum Wojskowe, Archiwum MSZ, Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych), jak też regionalne (w Šumperku i Brnie) oraz niepublikowane wspomnienia i rozmowy z uczestnikami wydarzeń. Oprócz tego podstawą źródłową stały się dokumenty i wspomnienia opublikowane, prasa oraz literatura przedmiotu dotycząca przede

wszystkim podstawowych problemów ogólnych. Autor skoncentrował uwagę głównie na losach generała podczas drugiej wojny światowej, gdy odegrał on istotną rolę w organizowaniu czechosłowackich formacji na uchodźstwie oraz po jej zakończeniu, gdy — nieaprobujący zmian dokonujących się w wojsku pod wpływem komunistów — był początkowo odsuwany na dalszy plan, a w lecie 1948 r. (po „zwycięskim lutym”) przeniesiony w stan nieczynny, a wreszcie aresztowany w związku z podejrzeniem o współpracę z nieprzyjacielskim wywiadem. Wymuszane od niego zeznania miały prawdopodobnie służyć wzmocnieniu oskarżenia podczas procesu innych generałów czechosłowackich. Śmierć jego nastąpiła być może w następstwie swoistego „wypadku przy pracy” funkcjonariuszy organów bezpieczeństwa prowadzących śledztwo. Autor uzasadnia jednak hipotezę, że motywem zbrodni stała się chęć przywłaszczenia sobie luksusowego samochodu oraz części cennych zbiorów dzieł sztuki, skonfiskowanych po aresztowaniu. Argumenty na jej rzecz wydają się prawdopodobne, lecz chyba trudno będzie sprawę tę jednoznacznie rozstrzygnąć. Nie jestem przy tym przekonany, by plotki, że samochód widziany był na ulicach Pragi, miały większe znaczenie.

Zainteresowania Jiříego F r i e d l a kierują go ku przedstawieniu wojskowej działalności generała Lukasa, a to powoduje, że książka dostarcza wielu interesujących szczegółów z dziedziny historii armii czechosłowackiej, w tym zwłaszcza jej organizacji oraz wyposażenia, zarówno w latach międzywojennych, jak i podczas wojny. Natomiast niektóre elementy biografii pozostały w cieniu, choć wywoływać mogą zainteresowanie czytelników, zarówno amatorów historii, jak też profesjonalnych historyków. Godna uwagi wydaje się kwestia warunków materialnych życia zawodowych żołnierzy, niemal pominięta przez autora. Jedynie w końcowych fragmentach książki dowiadujemy się szczegółów, z których wynika, że pułkownik Lukas wracał do kraju po wojnie jako człowiek stosunkowo zamożny, właściciel luksusowego samochodu (mógł to być jednak luksus względny w warunkach wyniszczzonego okupacją niemiecką kraju, podczas gdy używany samochód został niedrogo kupiony z drugiej ręki) oraz cennych zbiorów sztuki. To prawda, że samotny pułkownik pełniący odpowiedzialne zadania i koncentrujący się na nich mógł poczynić znaczne oszczędności, wydawane później na gromadzenie dzieł sztuki. Gdzie indziej odniosłem jednak wrażenie, że nie stronił on od życia towarzyskiego, które pociąga za sobą wydatki. Rozważania te nie wystarczają oczywiście do formułowania jakichkolwiek dalek sięgających domysłów (zwłaszcza do sugestii, że — zgodnie z oskarżeniem — współpracował z imperialistycznym wywiadem), lecz skłaniają do zastanowienia się nad materialnym położeniem oficera w czechosłowackim wojsku, a przede wszystkim do pytania, czy bohater tej książki był typowym przykładem przedstawiciela tego zawodu, czy też wyjątkiem.

Słabszą stroną książki są niektóre fragmenty dotyczące ogólnego tła wydarzeń, przy czym autor niekiedy zbyt bezkrytycznie traktuje wykorzystane źródła. Przykładem tego jest fragment dotyczący planu Marshalla (s. 163–164), w którym altruistyczne cele programu przedstawione w przemówieniu sekretarza stanu przedstawione zostały bez komentarza, choć przecież trudno uwierzyć, by kosztowny program nie miał żadnych celów politycznych. Natomiast racjonalna jest opinia (s. 167–168), że przesunięcia personalne w armii czechosłowackiej dokonywane w 1947 r. miały zapewnić co najmniej neutralność sił zbrojnych w przewidywanym konflikcie o władzę w Czechosłowacji. Jeśli jednak autor trafnie ukazuje związane z tym przygotowania komunistów, to przecież warto zastanowić się także nad działaniami ich przeciwników. Niezależnie od tego, czy Karl Lukas zamierzał po 1948 r. udać się na emigrację (słusznie autor nie przywiązuje znaczenia do tego, że deklarował w rozmowach niechęć do wyjazdu), przytaczane w książce szczegóły (a także niektóre wspomnienia niezwiązane z biografią generała Lukasa) zdają się świadczyć, że już przed objęciem władzy przez komunistów powstały tajne drogi przerwania osób na zachód.

Czytelników polskich zainteresuje fragment dotyczący stosunków polsko–czechosłowackich podczas wojny na emigracji (s. 111–112), gdy pułkownik Lukas pełnił obowiązki *attaché* wojskowego przy rządzie polskim. Warto zwrócić także uwagę na przypuszczenia dotyczące prof. Františka Hájka (s. 185), który przyprowadzał sekcję zwłok pułkownika Lukasa (a poprzednio także Jana Masaryka), które stawiają pod znakiem zapytania wiarygodność protokołów przez niego podpisanych.

Jerzy Tomaszewski
Wyższa Szkoła Gospodarki Krajowej
w Kutnie